

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 272, rok 2018, s. 344–355

Bernadetta Zawilińska, Laura Kochel

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Gospodarki i Administracji
Publicznej, Katedra Gospodarki Regionalnej, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków,
zawilinb@uek.krakow.pl, klimczakl@uek.krakow.pl

SPOŁECZNE POSTRZEGANIE ROZWOJU ZABUDOWY W OJCOWSKIM PARKU NARODOWYM I JEGO OTULINIE

Abstract: Social perception of building development in Ojców National Park and its buffer zone. The article presents the problem of the settlements development in the Ojców National Park (ONP) and its buffer zone, both located in the suburban area of Cracow (Poland). The aim of the research was to recognize the social perception of this phenomenon, as well as the residents opinion about the limitations in spatial management related to the functioning of the Park. Interviews were made among 204 residents, and 40 representatives of local self-governments, cultural institutions, associations, administrators of tourist facilities and entrepreneurs. The local community perceives constraints in the new buildings construction and in enlargement or modernization of the existing ones as the main problem for people living in the ONP or its buffer zone. Driven by their particular interests, residents advocate the further development of the settlements and tourist infrastructure within the Park and the buffer zone, the liberalization of regulations, and even the liquidation of the Park's buffer zone. They do not understand that the natural and landscape values (highly appreciated by them) can be degraded due to these activities.

Keywords: Ojców National Park, national park buffer zone, protected area, landscape protection, local development, local architecture.

JEL codes: O18, R14, R20, R52, R58

Wprowadzenie

Zagadnienie ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych Ojcowskiego Parku Narodowego (OPN) szeroko omawiano jeszcze przed jego powołaniem w 1956 r. [Richter, Szafer 1924; Smoleński i in. 1924]. Piękno jurajskiego krajobrazu, wapiennych ścian i ostańców skalnych, otoczonych mozaiką pól, łąk i lasów, różnorodność siedlisk przyrodniczych, bogactwo gatunkowe roślin i zwierząt, wraz z cennym dziedzictwem kulturowym, stały się przedmiotem prawnej ochrony tego obszaru [Rozporządzenie... 1956; Partyka 1980]. Współcześnie za nadrzędny cel OPN uznaje się *zachowanie unikatowego w skali Polski i Europy obszaru krasowego z wychodniami skał wapiennych wieku jurajskiego wraz z jego różnorodnością przyrodniczą i kulturową* [Projekt... 2018: 1].

Już od początku lat 50. XX w. myślano perspektywicznie o ochronie i kształtowaniu krajobrazu kulturowego w zgodzie z przyrodą. Z. Novák [1963] był inspiratorem ochrony krajobrazu Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej i powołania Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych (ZJPK), a po utworzeniu OPN pełnił w nim funkcję przewodniczącego Komisji Planowania Przestrzennego.

W XIX w. pejzaż Doliny Prądnika tworzyły zagrody folwarczne, drzewa owocowe, pasące się zwierzęta, łąki, lasy, skaliste wąwozy, ostańce skalne oraz zabytkowe zamki. Zmianę w tym krajobrazie przyniósł rozwój uzdrowiska w Ojcowie na przełomie XIX i XX w. Powstały wtedy liczne pensjonaty, wille, duży zakład wodolecznicy „Goplana”, obiekty gastronomiczne i handlowe, kaplica Na Wodzie oraz park Zdrojowy. Budynki lokowano głównie w Ojcowie wzdłuż rzeki Prądnik (zwłaszcza na południe od parku Zdrojowego), ale pensjonaty pojawiły się także w Pieskowej Skale. Pierwotnie rozwój architektury uzdrowiska inspirowany był motywami alpejskimi, z czasem kultywowana była architektura regionalna, zwłaszcza drewniana, bazująca na wernakularnych wzorach budownictwa, nawiązująca do stylu zakopiańskiego oraz tzw. „stylu dworkowego”. Z czasem wykształcił się styl ojcowski, mający początek w rodzimych formach regionalnych, jednak z uwzględnieniem zagranicznych naleciałości. Kolejne zmiany w rozwoju zabudowy miejscowości przyniósł okres międzywojenny. Planowane w latach 20. XX w. duże osiedle uzdrowskie na Złotej Górze, które nawiązywać miało do koncepcji miasta-ogrodu, nie zostało zrealizowane. Wybudowano na tym terenie tylko kilka willi, nawiązujących architektonicznie do „stylu dworkowego” i zakopiańskiego. Po II wojnie światowej, wraz z upadkiem funkcji uzdrowskich, rozwój miejscowości został zahamowany, a wiele budynków zdrojowych nie przetrwało do dzisiejszych czasów [Łuczyńska-Bruzda 1978; Partyka, Ziarkowski 2016].

Problematyka architektury Doliny Prądnika i jej otoczenia była często przedmiotem badań [Kornecki 1958; Zoga 1974; Łuczyńska-Bruzda 1978;

Myczkowski 1995; Żółciak 2004; Partyka, Ziarkowski 2016; Ziarkowski 2016]. Łuczyńska-Bruzda na przykład nawoływała do regionalizacji form i układów przestrzennych zabudowy, doceniając indywidualność i swojskość jurajskiej architektury. W ramach długoletnich badań opracowała ona karty krajobrazowe wsi i katalog form budownictwa dla ZJPK, zwracając uwagę na kubaturę budynków, kształt dachu, rozplanowanie wnętrza, rozmieszczenie otworów okiennych, akcentów (np. ganek), kolorystykę, formę tradycyjną i współczesną, układ obiektów oraz wyróżniające się detale architektoniczne. Sprecyzowała także wytyczne dla OPN dotyczące remontu zabytkowych budynków [Łuczyńska-Bruzda 1978, 1981; Łuczyńska-Bruzda, Myczkowski 1990]. Wyniki omawianych badań są szczególnie istotne w kontekście obecnej tendencji przejmowania wzorców miejskich w zabudowie wsi oraz powszechnego „nijaczenia” współczesnej architektury.

W przypadku Doliny Prądnika od początku funkcjonowania OPN dostrzegano zagrożenia dla miejscowej przyrody i walorów krajobrazowych wynikające z działalności człowieka [Michalik 1974; Partyka 2005; Partyka, Żółciak 2005, 2009]. Przeciwdziałać im miały m.in. plany zagospodarowania przestrzennego z 1958, 1965 i 1970 r. wprowadzające zakaz zabudowy w granicach Parku, z dopuszczeniem wymiany substancji na określonych warunkach. Odośne dokumenty opracował Zakład Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem Z. Nováka. O znaczeniu ochrony walorów krajobrazowych oraz właściwego kształtowania zabudowy i architektury budynków świadczy fakt, że w 1957 r. przy Komisji Planowania Przestrzennego OPN powołano stanowisko architekta Parku [Łuczyńska-Bruzda 1964, 1978, 1981; Zachariasz 2008]. W wielu opracowaniach naukowych i dokumentach planistycznych podkreślana była konieczność ochrony nie tylko terenu Parku, lecz również jego przedpola. Już w pierwszym planie zagospodarowania przestrzennego OPN z 1963 r. wyznaczono wokół niego strefę ochronną, w której obowiązywały znaczne ograniczenia w działalności gospodarczej [Łuczyńska-Bruzda 1976; Partyka 1980]. Dla zapewnienia właściwej ochrony otoczenia Doliny Prądnika postulowano także rozszerzenie granic OPN [Łuczyńska-Bruzda, Partyka 1979; Partyka i in. 1997].

Niestety, mimo świadomości zagrożeń i wczesnego opracowania dokumentów planistycznych, które miały je eliminować, szansa na ochronę otuliny OPN została zaprzepaszczona. Wzrost kompetencji gmin, w połączeniu z brakiem racjonalnej polityki przestrzennej i regresem planowania przestrzennego, sprawił, że rozwojem zabudowy w polskich miejscowościach po 1990 r. kierowały w znacznej mierze prawa wolnego rynku i prywatne interesy [Böhm 1996; Degórska 2012; Hołuj 2012]. W warunkach odchodzenia mieszkańców od rolnictwa oraz nasilenia suburbanizacji i semiurbanizacji rozwój zabudowy stał się wręcz żywiołowy. W południowej części otuliny

OPN zidentyfikowano zjawisko „rozlewania się” miasta (*urban sprawl*) w tym kierunku. Lokalne samorzady, dostrzegając jedynie wzrost wpływów do budżetu gminy z tytułu podatków oraz korzyści dla rdzennych mieszkańców ze sprzedaży gruntów, nie przeciwdziałały temu zjawisku [Hołuj, Lityński 2016; Lityński 2016]. Duże zainteresowanie osiedlaniem się w pobliżu Krakowa, w sąsiedztwie obszaru o wysokich walorach rekreacyjnych, sprawiło, że ceny działek rosły, co z kolei powodowało silny nacisk ze strony ich właścicieli na zmianę kategorii gruntów z rolnych na budowlane. Brak odpowiednich instrumentów prawnych dla ochrony otuliny OPN przyczynił się do tego, że obecnie zagęszczenie budynków w jej granicach jest wyższe niż w częściach gmin położonych poza Parkiem i jego strefą ochronną [Serafin, Zawilińska 2017].

W literaturze przedmiotu wielokrotnie omawiano negatywne skutki przyrodnicze i krajobrazowe tego zjawiska, pojawia się jednak pytanie, jak problem ten postrzegają okoliczni mieszkańcy. Jako cel badań przyjęto rozpoznanie społecznej percepcji zjawiska rozwoju zabudowy w OPN i jego otulinie oraz poglądów mieszkańców na temat ograniczeń w gospodarowaniu przestrzenią związanych z funkcjonowaniem Parku.

1. Metodyka badań i charakterystyka respondentów

Celem rozpoznania opinii miejscowych społeczności na temat ekspansji zabudowy w granicach OPN i w jego otulinie przeprowadzono wywiady kwestionariuszowe (metodą PAPI) wśród mieszkańców oraz przedstawicieli lokalnych władz, instytucji kultury, stowarzyszeń i przedsiębiorców. Badania odbywały się w czterech gminach związanych administracyjnie z OPN: Jerzmanowice-Przegonia, Skała, Sułoszowa i Wielka Wieś.

Proces badawczy był dwuetapowy. W pierwszym etapie, w 2016 r., przeprowadzono rozmowy z 204 mieszkańcami, w wieku 16 lat i więcej, zamieszkającymi w miejscowościach, w granicach których znajdują się tereny OPN lub jego otuliny. Przy doborze próby badawczej przyjęto metodę kwotową, kierując się przede wszystkim dążeniem do uzyskania struktury respondentów odpowiadającej potencjałowi ludnościowemu miejscowości, w których prowadzono badania, a także proporcji płci i wieku mieszkańców badanego terenu. Dla możliwie największego zróżnicowania respondentów sondaże te odbywały się w różnych dniach tygodnia i godzinach, a ankieterzy poruszali się po całych obszarach zabudowanych wsi, prowadząc wywiady zarówno w miejscach publicznych, jak i w domach respondentów. W badanej próbie kobiety stanowiły 53,4% ogółu rozmówców. Strukturę respondentów, ze względu na miejsce zamieszkania, wiek i wykształcenie, zaprezentowano w tabelach 1–3.

Tabela 1

Struktura respondentów ze względu na miejsce zamieszkania

Gmina (miejscowości)	Respondenci	
	liczba osób	%
Jerzmanowice-Przegonia (Sąsów)	21	10,3
Skąła (Cianowice, Grodzisko, Maszyce, Ojców, Skąła, Smardzowice)	73	35,8
Sułozowa (Sułozowa, Wola Kalinowska, Wielmoża)	65	31,9
Wielka Wieś (Biały Kościół, Czajowice, Prądnik Korzkiewski, Wielka Wieś)	45	22,0
Razem	204	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 2

Struktura wieku respondentów

Grupy wiekowe (lata)	Respondenci	
	liczba osób	%
16–25	40	19,6
26–35	34	16,7
36–45	29	14,2
46–60	37	18,1
pow. 60	64	31,4
Razem	204	100,0

Źródło: Badania własne.

Tabela 3

Struktura wykształcenia respondentów

Wykształcenie	Respondenci	
	liczba osób	%
Wyższe	40	19,6
Średnie	80	39,2
Zasadnicze zawodowe	54	26,5
Podstawowe lub gimnazjalne	30	14,7
Razem	204	100,0

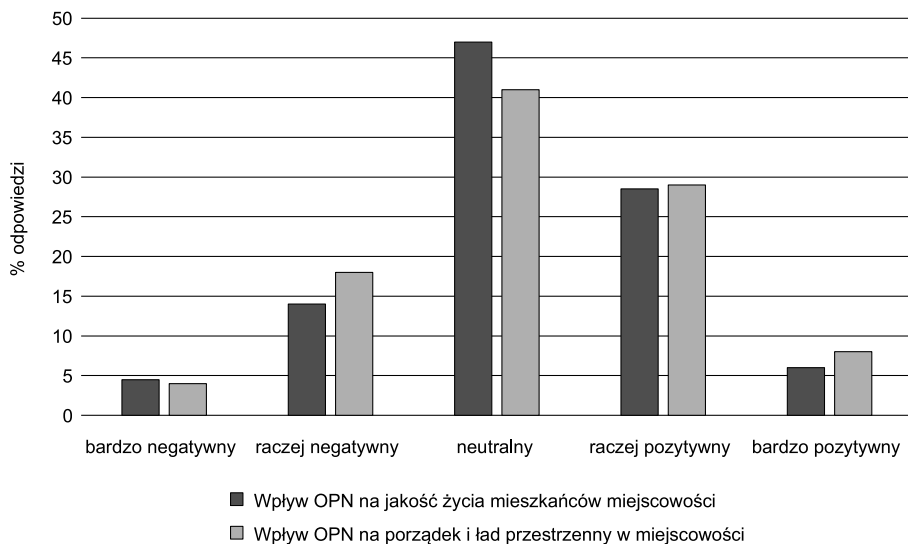
Źródło: Badania własne.

W celu pogłębienia wiedzy na temat badanego zagadnienia, a także poznania opinii osób mających wpływ na rozwój lokalny, w 2018 r. zrealizowano drugi etap badań. Przeprowadzono wówczas wywiady z przedstawicielami władz czterech badanych gmin (wójtami, sołtysami wsi położonych w parku i otulinie, pracownikami urzędów gmin zatrudnionymi na stanowiskach, takich jak: sekretarz gminy, kierownik referatu, inspektor, kierownik biura strategii, geodeta), osobami pracującymi w samorządowych instytucjach kultury (centrum kultury, biblioteka) i stowarzyszeniach związanych z rozwojem lokalnym oraz przedstawicielami przedsiębiorców i gestorami obiektów turystycznych (noclegowych i gastronomicznych), których działalność prowadzona jest w OPN lub otulinie. Łącznie w badaniu wzięło udział 40 osób, w tym 12 przedstawicieli władz samorządowych. Niemal wszyscy respondenci byli rdzennymi mieszkańcami tych terenów lub przeprowadzili się tam ponad 10 lat temu – i tylko 2 osoby zatrudnione w badanych gminach mieszkały poza ich granicami. Dodatkowo problem zabudowy w Parku i otulinie skonsultowano z dwójgiem pracowników dyrekcji OPN.

2. Opinie na temat mieszkania w Ojcowskim Parku Narodowym lub otulinie oraz rozwoju zabudowy na tym terenie

Badani mieszkańcy (n=204) byli dumni z zamieszkania w pięknej okolicy, w parku narodowym lub jego sąsiedztwie (80,3% odpowiedzi), a OPN kojarzył im się przede wszystkim z walorami przyrodniczymi (53,8% wymienianych skojarzeń) i kulturowymi (14,2%), możliwością wypoczynku (16,7%), pięknymi krajobrazami (5,4%), ciszą i spokojem (2,1%). W tej sytuacji zaskakuje, że dominująca grupa pytaných nie dostrzegała wpływu OPN na jakość życia mieszkańców ani na kształtowanie porządku i ładu przestrzennego w miejscowościach – odpowiednio 47% i 41% (ryc. 1), a dla ponad 20% wpływ ten był negatywny.

Głównym problemem związanym z zamieszaniem w granicach OPN lub jego otuliny według respondentów były utrudnienia w budowie, rozbudowie lub modernizacji domów. Aż 58,9% z nich było przeciwnych zupełnemu zakazowi budowy nowych domów mieszkalnych w granicach OPN, a 55,7% uważało, że w otulinie Parku nie powinny obowiązywać żadne ograniczenia dotyczące wznoszenia budynków (domów mieszkalnych, letniskowych, ośrodków

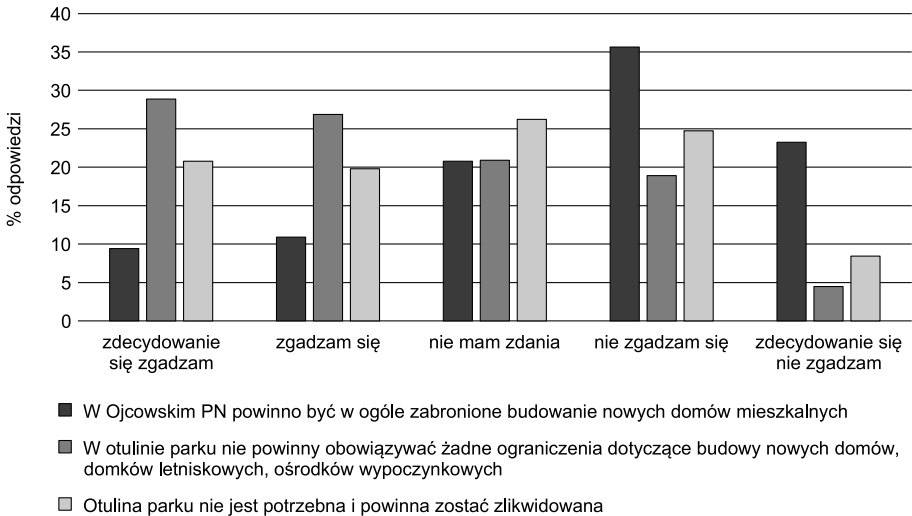
Ryc. 1. Opinie respondentów dotyczące wpływu OPN na jakość życia mieszkańców oraz porządek i ład przestrzenny w miejscowościach

Źródło: Badania własne, n=204.

wypoczynkowych). Co więcej, aż 40,6% pytaných mieszkańców opowiedziało się za zupełną likwidacją otuliny OPN (ryc. 2). Aż 70,8% osób, których dom znajdował się w jej granicach (n=144), chciałoby wyłączenia ich posiadłości z tej strefy. Wśród respondentów pojawiły się również głosy, że prawo do budowy domu w granicach Parku powinni mieć jedynie rdzenni mieszkańcy.

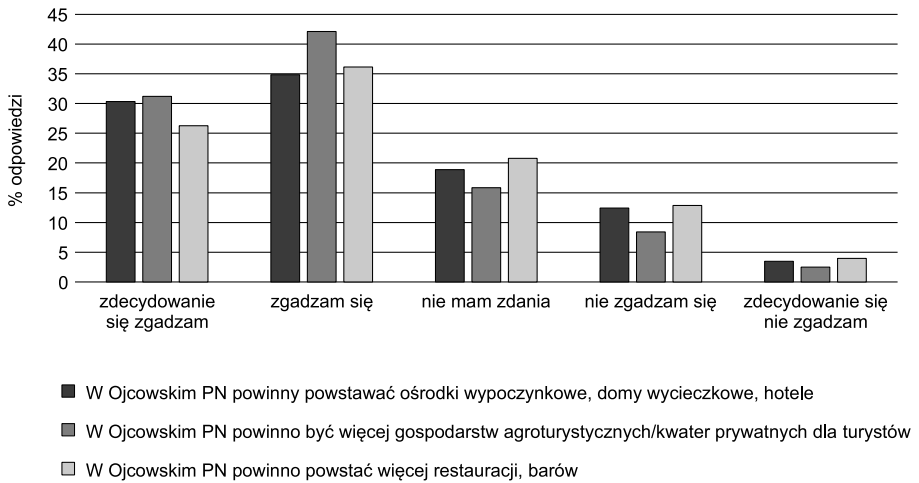
Respondenci popierali też rozbudowę infrastruktury turystycznej w granicach OPN. W większości opowiadali się oni nie tylko za powstawaniem nowych obiektów indywidualnego zakwaterowania (gospodarstw agroturystycznych i innych kwater prywatnych), lecz także za dalszym rozwojem bazy gastronomicznej, a nawet budową obiektów dla turystyki masowej, takich jak ośrodki i domy wypoczynkowe oraz hotele (ryc. 3).

Dopuszczenie nowej zabudowy w granicach Parku poparła także większość (68%) z 28 przedstawicieli lokalnych podmiotów turystycznych, przedsiębiorstw i stowarzyszeń. Tylko jedna trzecia z tej grupy była przeciwna nowej zabudowie, podkreślając jednak, że właściciele istniejących obiektów powinni mieć prawo do przeprowadzania ich remontów i niezbędnych modernizacji. Również i te osoby w większości były przeciwnie ograniczaniu zabudowy w otulinie, zwracały jednak uwagę na konieczność wprowadzenia bardziej restrykcyjnych regulacji dotyczących wielkości i kształtu nowych budynków. Aż 64% rozmówców z tej grupy nie dostrzegało żadnych negatywnych skutków rozwoju zabudowy, uważając że władze Parku niepotrzebnie utrudniają

Ryc. 2. Opinie respondentów dotyczące budowy nowych obiektów w OPN i otulinie oraz zasadności funkcjonowania otuliny

Źródło: Badania własne, n=204.

Ryc. 3. Opinie respondentów dotyczące rozbudowy infrastruktury turystycznej w granicach OPN

Źródło: Badania własne, n=204.

zagospodarowanie pobliskich miejscowości. Pozostali zwracali uwagę na zaburzenia w krajobrazie i utratę walorów widokowych, „zanik swojskości” spowodowany pojawieniem się nowych form architektonicznych, oraz na wzrost zanieczyszczenia powietrza.

Odmienne stanowisko w kwestii zabudowy w OPN prezentowali przedstawiciele władz samorządowych (n=12), wśród których tylko dwie osoby uważały, że w granicach Parku powinna być dopuszczona budowa nowych obiektów mieszkaniowych. Co do otuliny, przeważały jednak opinie, że Park nie powinien tam narzucać żadnych ograniczeń, a nowa zabudowa powinna być regulowana wyłącznie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego¹. Tylko jedna z pytaných osób (z gminy Skała) była zdania, że strefa do 100 m od granicy Parku powinna pozostać zupełnie wolna od zabudowy.

Zarówno przedstawiciele miejscowych samorządów, jak i dyrekcji OPN przyznali, że najczęściej sytuacji konfliktowych pomiędzy władzami Parku i mieszkańcami wiąże się z rozwojem zabudowy w OPN i otulinie. Władze Parku zdecydowanie sprzeciwiają się powstawaniu nowych budynków w jego granicach i rozbudowie istniejących, a także dążą do utrzymania tradycyjnej

¹ W tym miejscu należy nadmienić, że zgodnie z ustawą o ochronie przyrody [Ustawa... 2014, art. 10, s. 6], projekty studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w części dotyczącej parku narodowego i jego otuliny, wymagają uzgodnienia z dyrektorem parku w zakresie ustalonych planów, mogących mieć negatywny wpływ na ochronę przyrody parku narodowego.

formy architektonicznej domów. Starają się również ograniczać powiększanie stref zabudowanych w otulinie (zwłaszcza na terenach sąsiadujących z obszarem chronionym), silne zagęszczanie zabudowy oraz wznoszenie obiektów o dużej kubaturze. Działania te są podyktowane przede wszystkim walką o zachowanie korytarzy ekologicznych oraz ochroną walorów krajobrazowych. Niestety, w opinii przedstawicieli dyrekcji OPN, brakuje wciąż regulacji prawnych, które umożliwiłyby władzom Parku skuteczne działanie w tym zakresie. Przedstawiciele samorządów i dyrekcji Parku zwrócili też uwagę na trudności w uzgadnianiu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz konsultacjach projektu planu ochrony dla OPN. Najwięcej kontrowersji w tych przypadkach budziły właśnie zapisy dotyczące kształtowania zabudowy.

Zdaniem przedstawiciela dyrekcji, wiele problemów wynikało z błędnej interpretacji zapisów, braku zrozumienia przez mieszkańców potrzeb ochrony przyrody, a także przedkładania przez nich korzyści ekonomicznych i prywatnych interesów ponad zachowanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych Parku oraz jego otoczenia. Dyrekcja OPN (zdaniem cytowanego tu rozmówcy) stara się współpracować z mieszkańcami, lecz współpraca ta nie jest łatwa. Badani mieszkańcy najczęściej twierdzili, że są przez OPN ignorowani (52,9% odpowiedzi) lub jedynie informowani (16,7%) o podejmowanych przez Park działaniach. W zdecydowanej większości (82,1%) uważali, że lokalne społeczności powinny mieć większy udział w podejmowaniu decyzji dotyczących funkcjonowania OPN. Wziąwszy jednak pod uwagę poglądy mieszkańców na temat rozwoju zabudowy w Parku i otulinie, należy przypuszczać, że szersze uwzględnienie postulatów lokalnych społeczności oznaczałoby wzrost zagospodarowania tego terenu i dalszą degradację jego walorów krajobrazowych.

Podsumowanie

Badania wykazały dużą rozbieżność między poglądami na temat kształtowania zabudowy w OPN i otulinie wyrażonymi przez lokalną społeczność a zaleceniami wynikającymi z priorytetów ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Głównym problemem dla mieszkańców związanym z funkcjonowaniem Parku były utrudnienia w budowie nowych domów oraz rozbudowie lub modernizacji już istniejących. Zazwyczaj byli oni przeciwni tym ograniczeniom, popierając dalszy rozwój zagospodarowania Parku i otuliny, lub nawet postulowali likwidację tej strefy ochronnej.

Wywiady uwiarydlały wyraźną sprzeczność w opiniach mieszkańców, którzy z jednej strony wysoko cenili sąsiedztwo parku narodowego, bliskość

przyrody i piękne krajobrazy, a z drugiej – nie dostrzegali pozytywnego wpływu OPN na jakość ich życia, kształtowanie ładu przestrzennego, opowiadając się za liberalizacją przepisów i zabudową tego terenu. Respondenci czuli się ignorowani przez władze OPN i chcieliby mieć większy udział w podejmowaniu decyzji. Analizując ich odpowiedzi, trudno jednak wyzbyć się obaw, że wzrost partycypacji społecznej w zarządzaniu tym obszarem oznaczałby wzmożone zagospodarowanie, prowadzące do dalszej degradacji walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Obawy te potwierdza obserwowana już obecnie sytuacja otuliny Parku, gdzie – w warunkach niewystarczających regulacji prawnych i ułomności planowania przestrzennego – dopuszczono do niekontrolowanego zagospodarowania terenu kierowanego doraźnymi korzyściami ekonomicznymi (zwłaszcza zyskami ze sprzedaży działek) i partykularnymi interesami właścicieli gruntów.

W sytuacji tak dużej sprzeczności interesów w OPN i otulinie wprowadzenie szeroko rekomendowanych obecnie modeli partycypacyjnego zarządzania obszarami chronionymi oraz zwiększanie udziału społecznego w procesach planowania rozwoju lokalnego wydaje się bardzo trudne. Przede wszystkim, konieczna jest poprawa wymiany informacji pomiędzy dyrekcją OPN a mieszkańcami, służąca wzajemnemu zrozumieniu i poszukiwaniu rozwiązań kompromisowych. Zasadniczą kwestią jest również podniesienie poziomu wiedzy mieszkańców na temat wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych chronionego terenu oraz zrozumienia przez nich zagrożeń powodowanych przez człowieka. Istotna jest także właściwa interpretacja prawa własności przez posiadaczy gruntów, którzy często utożsamiają własność działek z prawem do swobodnego ich zagospodarowania, w tym do ich zabudowywania. Ten wzrost świadomości mieszkańców powinien iść w parze z budowaniem wśród nich poczucia lokalnej tożsamości i odpowiedzialności za rozwój regionu.

Podziękowania

Autorki pragną podziękować Panu dr. Józefowi Partyce za inspirujące dyskusje oraz życzliwość i pomoc w prowadzonych badaniach. Dziękujemy również wszystkim respondentom za zaangażowanie i czas poświęcony na udzielenie wywiadów

Literatura

Böhm A. (red.), 1996, *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku*. Studia i Materiały, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Narodowa Instytucja Kultury, Krajobrazy, 13(25).

- Degórska B., 2012, *Spatial growth of urbanized land within the Warsaw Metropolitan Area in the first decade of the 21 century*. *Geographia Polonica*, 85(3): 77–96.
- Hołuj A., 2012, *Problemy i dylematy planowania przestrzennego w różnych typach jednostek terytorialnych*, [w:] *Perspektywy rozwoju regionalnego Polski w okresie programowania po 2013 r. Cz. II*. A. Harańczyk (red.). *Studia KPZK PAN*, 140: 385–394.
- Hołuj A., Lityński P., 2016, *Proces urban sprawl w Krakowskim Obszarze Metropolitalnym*, [w:] *Spoleczno-ekonomiczne przemiany w strefie podmiejskiej miast. Studium przypadku Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego*, A. Noworól, A. Hołuj (red.). CeDeWu, Warszawa.
- Kornecki M., 1958, *Zabytki sztuki regionu olkuskiego*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, F. Kiryk, R. Kołodziejczyk (red.). T. 2. PWN, Warszawa–Kraków: 475–522.
- Lityński P., 2016, *The correlation between urban sprawl and the local economy in Poland*. *Urban Challenge*, 27(2): 86–96.
- Łuczynska-Bruzda M., 1964, *Ojcowski Park Narodowy ma zatwierdzony plan zagospodarowania przestrzennego*. *Parki Narodowe, Biuletyn Informacyjny*, rok II, 1064, 304: 32–34.
- Łuczynska-Bruzda M., 1976, *Jurajski Park Krajobrazowy strefą ochronną Ojcowskiego Parku Narodowego*. *Chrońmy Przyrodę Ojczyzn*, 32(1): 10–19.
- Łuczynska-Bruzda M., 1978, *Wartości kulturowe Ojcowskiego Parku Narodowego. Analiza form, problemy ich zachowania*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, 12: 63–74.
- Łuczynska-Bruzda M., 1981, *Skuteczność planowania przestrzennego Ojcowskiego Parku Narodowego*. Kraków.
- Łuczynska-Bruzda M., Myczkowski Z., 1990, *Rewaloryzacja krajobrazu urbanizowanego – regionalizacja form i układów przestrzennych zabudowy jako droga do rewaloryzacji krajobrazu urbanizowanego na przykładzie wsi jurajskich w województwie krakowskim*. Temat C.1.5. w *Resortowym Programie Badań Podstawowych – RPBP I.11*, Kraków. Maszynopis, archiwum Krajowego Instytutu Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa.
- Łuczynska-Bruzda M., Partyka J., 1979, *Ojcowski Park Narodowy – potrzeba poszerzenia granic*. Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, 13: 73–80.
- Michalik S., 1974, *Antropogeniczne przemiany szaty roślinnej Ojcowskiego Parku Narodowego od początków XIX w. do 1960 r.* *Ochrona Przyrody*, 39: 65–154.
- Myczkowski Z., 1995, *Regionalizm architektoniczno-krajobrazowy Doliny Prądnika*. *Prądnik*. *Prace Muz. Szafera*, 10: 135–188.
- Novák Z., 1963, *Ideowe i realizacyjne założenia Jurajskiego Parku Krajobrazowego*. *Architektura*, 8: 9–14.
- Partyka J., 1980, *Projekt strefy ochronnej Ojcowskiego Parku Narodowego*, *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody*, 1(1): 44–49.
- Partyka J., 2005, *Zmiany w użytkowaniu ziemi na obszarze Ojcowskiego Parku Narodowego w ciągu XIX i XX wieku*. *Prądnik*. *Prace Muzeum Szafera*, 15: 7138.
- Partyka J., Klasa A., Żółciak J., 1997, *Sukcesy i porażki ochrony przyrody Ojcowskiego Parku Narodowego*. *Folia Geographica. Series Geographica-Physica*, 28: 79–91.
- Partyka J., Ziarkowski D., 2016, *Dziedzictwo uzdrowiska w Ojcowie*, [w:] *Monografia Ojcowskiego Parku Narodowego. Dziedzictwo kulturowe*, J. Partyka (red.). Wydawnictwo OPN, Ojców: 305–338.

- Partyka J., Żółciak J., 2005, *Konflikt człowiek–przyroda na przykładzie Ojcowskiego Parku Narodowego*, [w:] *Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony. Konflikty człowiek przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce*, A. Hibszer, J. Partyka (red.). Sosnowiec–Ojców.
- Partyka J., Żółciak J., 2009, *Ochrona dziedzictwa Ojcowskiego Parku Narodowego czy doraźne korzyści? Trudny wybór*, [w:] *Gospodarka i przestrzeń*, B. Domański, W. Kurek (red.). Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- Projekt planu ochrony dla Ojcowskiego Parku Narodowego (obszaru Natura 2000 PLH 120004 „Dolina Prądnika”)*, stan prac na 25 stycznia 2018 r. [www.ojcowskipark-narodowy.pl].
- Richter S., Szafer W., 1924, *Projekt rezerwatu w dolinie Prądnika*. *Ochrona Przyrody*, 4: 92–94.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 stycznia 1956 r. w sprawie utworzenia Ojcowskiego Parku Narodowego* [Dz.U. 1956, nr 4, poz. 22].
- Serafin P., Zawilińska B., 2017, *Park narodowy w strefie podmiejskiej – ochrona przyrody a presja urbanizacyjna w Ojcowskim Parku Narodowym*. *Studia KPZK PAN*, 174: 400–411.
- Smoleński J., Pawłowski B., Stach J., Krukowski S., Richter S., Szafer W., Piotrowski W., 1924, *Ojców. Osobliwości przyrody Doliny Prądnika ze stanowiska ochrony przyrody*. *Ochrona Przyrody*.
- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* [Dz.U. 2004, nr 92, poz. 880 z późn. zm.].
- Zachariasz A., 2008, *Ojcowski Park Narodowy*. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 105(1-A): 5–27.
- Ziarkowski D., 2016, *Architektura rezydencjonalna*, [w:] *Monografia Ojcowskiego Parku Narodowego. Dziedzictwo kulturowe*, J. Partyka (red.). Wydawnictwo OPN, Ojców: 181–214.
- Zoga E., 1974, *O rewaloryzacji regionalnych form kulturowych w architekturze i kształtowaniu przestrzeni na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego*. *Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN*, Kraków, 18(1): 297–299.
- Żółciak J., 2004, *Budownictwo uzdrowiskowe na terenie Ojcowskiego Parku Narodowego. Wybrane problemy architektury*, [w:] *Zróżnicowanie i przemiany środowiska przyrodniczo-kulturowego Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, J. Partyka (red.). T. 2. *Kultura*, Ojców: 145–162.